

УДК 343.13

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства,
факультет № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

**ДО ПИТАНЬ ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО
ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ
ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ**

Проблемні аспекти здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх завжди привертали увагу світової громадськості. Так, Генеральною Асамблеєю ООН у 1985 р. встановлено «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх» (Пекінські правила), положення яких мають враховуватися в законодавстві кожної країни і застосовуватися при розслідуванні та судовому розгляді справ даної категорії. Пункт 1 ст. 5 Правил встановлює, що система правосуддя щодо неповнолітніх спрямована, в першу чергу, на забезпечення благополуччя неповнолітнього, а також щоб будь-які заходи впливу на неповнолітніх правопорушників відповідали як особливостям особи, так і обставинам правопорушення. У свою чергу п. 4 ст. 14 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» передбачає, що процес стосовно неповнолітніх має бути таким, щоб враховувались їх вік і бажання сприяти перевихованню.

Важливим кроком на шляху запровадження вищевказаних стандартів на теренах нашої держави стало прийняття Закону України від 23 грудня 1993 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України та до Положення про комісії в справах неповнолітніх Української РСР», положення якого надали можливість звільнити від кримінальної відповідальності неповнолітніх, що досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, з застосуванням до них примусових заходів виховного характеру. Вищевказані положення також знайшли своє відображення у чинному кримінальному процесуальному законодавстві.

Застосування примусових заходів виховного характеру залежить від встановлення різних обставин, що стосуються як особи неповнолітнього, так і вчиненого ним кримінального правопорушення. Прийняттю рішення щодо їх застосування передуює процес дослідження і підтвердження умов, перерахованих у положеннях ст. 97 КК України, а саме: а) неповнолітній вчинив злочин уперше; б) за ступенем тяжкості згідно ст. 12 КК України злочин віднесено до невеликої тяжкості або необережного середньої тяжкості; в) виправлення неповнолітнього можливе без застосування покарання. Наведений перелік є недостатнім та деталізується положеннями КПК України. Так, для вирішення питання, що досліджується також необхідно: а) встановити вік неповнолітнього; б) всі інші

обставини, передбачені ст. 485 КПК України; в) отримати згоду на закриття кримінального провадження від неповнолітнього.

Теорія кримінального права виходить з того, що мінімальний вік кримінальної відповідальності тісно пов'язаний із здатністю особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Тому, на наш погляд, вирішення питання про відповідальність неповнолітнього обумовлюється його інтелектуальним і вольовим критеріями. Загалом вік неповнолітнього встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження (паспорт чи свідоцтвом про народження). У разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів цивільного стану, довідок за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо. Документи, що підтверджують вік можуть бути як оригіналами, так і в копіях, завірених належним чином. При цьому є неприпустимим визначення віку неповнолітнього з його слів, родичів, знайомих, опікунів. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою (п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України).

Окремого розгляду також потребують питання, що стосуються аспектів вчинення неповнолітнім злочину вперше. Доведення факту вчинення злочину вперше здійснюється шляхом приєднання до кримінального провадження відповідних документів, зокрема, довідки про несудимість з Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки МВС України. У контексті розгляду даного питання заслуговує на увагу питання щодо допустимості застосування ст. 97 КК України у випадках, коли особа раніше звільнялася від кримінальної відповідальності з нереабілітуючих підстав. Не вдаючись до детального аналізу точок зору авторів, вважаємо, що важко визнати можливим виправлення примусовими заходами виховного впливу неповнолітнього, щодо якого раніше приймалось подібне рішення.

У провадженнях даної категорії прямо не передбачається але і виключається покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування (компенсації) шкоди. У зв'язку з тим під час розслідування необхідно з'ясувати, які він має власні доходи (заробітна платня, стипендія, інший самостійний заробіток) та у якому розмірі, з ким мешкає, чи має власне майно, чи мають його батьки можливість для відшкодування (компенсації).

Під час досудового розслідування має бути встановлено, чи зможуть батьки або інші законні представники забезпечити належний контроль над неповнолітнім. У випадках, коли законний представник заперечує проти прийняття рішення про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного впливу, необхідно з'ясувати причини подібної заяви і враховувати їх при прийнятті остаточного рішення. У свою чергу, згода законного представника відіграє важливу роль при виборі та призначенні вказаних заходів суддею.

Отже, рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру має передувати: а) детальне з'ясування всіх обставин кримінального провадження; б) виконання умов, передбачених нормами матеріального та процесуального; в) відшкодування (компенсації) шкоди.